

ЗАХИСТ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ОСОБИ НА МАЙНО (ВЛАСНІСТЬ) У ЗАБЕЗПЕЧУВАЛЬНИХ ЗОБОВ'ЯЗАННЯХ ЗАСТАВИ ТА ПОРУКИ

Міхневич Л. В.,

*доктор юридичних наук, доцент,
завідувачка кафедри конституційного та кримінального права
ДВНЗ «Київський національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана»*

Міхневич Л. В. Захист конституційного права особи на майно (власність) у забезпечувальних зобов'язаннях застави та поруки.

Сучасний етап існування національної правової системи України характеризується розвитком різних форм і засобів захисту конституційного права особи на власність, створення умов для здійснення конституційних прав та законних інтересів приватних осіб у сфері відносин власності та реалізації різноманітних майнових прав.

Ключовим принципом конституційного регулювання приватно-правових відносин є рівність усіх учасників, що є значним досягненням сучасної правової системи. Найвиразніший прояв принципу рівності втілюється у сфері цивільних правовідносин, де головним методом регулювання є юридична рівність учасників, що дозволяє захищати права та інтереси приватних осіб нарівні з інтересами держави та інших суб'єктів публічного права, які у сфері цивільних правовідносин не мають привілей у зв'язку зі своїм статусом, не мають владних повноважень щодо інших суб'єктів цивільного права і є юридично рівними з приватними особами.

У конституційному регулюванні економічних відносин загалом ключовим є питання власності, що безпосередньо пов'язане не тільки з речовим, а й із зобов'язальним правом, оскільки, по-перше, вступаючи у відповідні правовідносини їх суб'єкти задовольняють власні майнові та інші інтереси, при чому такі дії не повинні заподіювати шкоду інтересам інших осіб. А по-друге, більшість способів захисту порушених прав на майно (власність) реалізуються в рамках зобов'язальних правовідносин.

Особливим інститутом, що покликаний захищати право особи на майно (власність) є забезпечення зобов'язань, що застосовується як гарантія захисту таких прав у договірних правовідносинах. Цей інститут є сукупністю правових норм, які регулюють відносини, пов'язані із наданням кредитору прав на майнові блага боржника або прав вимоги до третіх осіб, встановлюють додаткові механізми та засоби державно-правового захисту для забезпечення реального і належного виконання зобов'язань, що в кінцевому рахунку гарантує охорону й захист права особи (кредитора) на її майно (власність).

У праці визначено, що специфічними видами забезпечення зобов'язання є застава (іпотека) та порука, які дозволяють залучати до гарантування захисту права особи на майно в договірних відносинах третіх осіб, зокрема у разі застосування застави з участю майнового поручителя. По своїй суті застава та порука є різними видами забезпечення, тому норми, що регулюють поруку, не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, оскільки він відповідає перед заставодержателем за виконання боржником основного зобов'язання винятково в межах вартості предмета застави.

Застава й порука можуть обумовлювати виникнення нового акцесорного (додаткового) зобов'язання між кредитором та поручителем або майновим поручителем. З метою забезпечення рівності як ключового принципу конституційно-правового регулювання та методу цивільно-правового регулювання, видається доцільним доповнити законодавство України положенням про укладення договору поруки, виключно за згодою боржника; також обґрунтовано думку щодо необхідності надання згоди поручителя (майнового поручителя) на відступлення права вимоги до нього за договором поруки (майнової поруки).

Ключові слова: право особи на майно (власність), застава, порука, забезпечення виконання зобов'язань.

Mikhnevich L.V. protection of the constitutional right of a person to property (property) in the security obligations of pledge and surety.

The current stage of development of the national legal system of Ukraine is characterized by the development of various forms and ways of protection of the constitutional right to property, creating conditions for the exercise

of constitutional rights and legitimate interests of individuals in property relations and realization of difference property rights.

The key principle of the constitutional regulation of private law relations is the equality of all participants, which is a significant achievement of the modern legal system. The most pronounced detection of the principle of equality is embodied in the field of civil law, where the main method of regulation is the legal equality of participants. It allows protecting the rights and interests of individuals along with the interests of the state and other subjects of public law, which in the field of civil law have no privileges in connection with their status, have no authority over other subjects of civil law and are legally equal to individuals.

The issue of property is, in general, key in the constitutional regulation of economic relations, which is directly related not only to property but also contract law, because, first, entering into appropriate legal relations, their subjects satisfy their own property and other interests, and such actions should not harm the interests of others. And secondly, most of the ways to protect violated property rights (property) are implemented within the framework of a binding legal relationship.

A special institution is the provision of obligations, as it is designed to protect the right of a person to property, which is used as a guarantee of protection of such rights in a contractual relationship. This institution is a set of legal norms that regulate the relationship related to the creditor's rights to the debtor's property or claims to third parties, establish additional mechanisms and means of state legal protection to ensure the actual and proper performance of obligations ultimately guarantees the protection and defense of the right of a person (creditor) to his property.

In this article defines that the specific types of security for the obligation are pledge (mortgage) and surety, which allow to involve in guaranteeing the protection of a person's right to property in contractual relations of third parties, in particular in the case of pledge with a guarantor. Pledge and surety are different types of pledge in their means, so the rules governing the surety do not apply to the creditor's legal relationship with the property guarantor, as he is liable to the pledgee for the debtor's performance of the principal obligation only within the value of the pledge.

Pledge and surety may give rise to a new accessory (additional) obligation between the creditor and the guarantor or property guarantor. In order to ensure equality as a key principle of constitutional law and the method of civil law regulation, it seems appropriate to supplement the legislation of Ukraine with the provisions on the conclusion of a surety agreement, only with the consent of the debtor; also substantiated the opinion on the need to give the consent of the guarantor (property guarantor) to assign the right of claim to him under the surety agreement (property surety).

Key words: the right of a person to property (property), pledge, surety, ensuring the fulfillment of obligations.

Постановка проблеми. У зв'язку з наявними обмеженнями у розвитку приватно-правових відносин у попередній історичний період, по суті, тільки з 1991 року розпочався процес зародження, модернізації та інтенсивного розвитку правової системи України, у якій належно гарантуються та захищаються конституційні права особи на майно (власність). Процес удосконалення триває і нині, що пояснює динамізм правової системи; поряд із цим він обумовлений взаємозалежністю процесів реформування законодавства, підвищення правосвідомості та правової культури, гарантування законності та правопорядку. Цей процес є безперервним, оскільки пов'язаний з динамікою суспільних змін, саме тому наразі знову постало питання про реформування низки галузей права та сфер правового регулювання, зокрема рекодифікацію цивільного законодавства.

Як відзначають дослідники, у науці та практичній юриспруденції існує термінологічна проблема співвідношення понять «майно», «власність», «право власності» на рівні тлумачень національного закону та в рішеннях Європейського суду з прав людини. Наприклад, назва статті 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод передбачає захист саме права власності, тоді як Європейський суд поширює дію цієї статті на різноманітні ситуації. Суд зазначає, що за змістом статті 1 власністю може вважатися навіть «судовий позов», поряд із правом вимоги та низкою інших благ [1, с. 76], тобто Суд тлумачить це поняття значно ширше у порівнянні з традиційним підходом, що склався у вітчизняній доктрині.

У межах будь-якої правової системи проблема захисту права особи на майно (власність) має розглядатися з урахуванням міжнародних стандартів. Відтак захист таких прав як у межах національного права, так і у разі звернення особи за захистом до міжнародних інституцій має спиратися на підходи, що вироблені практикою Європейського Суду з прав людини. Так, Суд, ототожнюючи поняття майна і власності, трактує поняття «майно», як таке, що відповідно до статті 1 Першого протоколу до Конвенції, розкривається у двох значеннях: по-перше, як існуюче та належне особі майно – грошові кошти, цінні папери, транспортні засоби, жилі приміщення (будинки, квартири), земельні ділянки, об'єкти будівництва, майнові комплекси (підприємства), засоби індивідуалізації, об'єкти авторського права й інші блага, які мають майнову цінність;

по-друге, як актив, який включає, зокрема, й права вимоги, стосовно яких заявник може стверджувати, що в нього наявне обґрунтоване та законне очікування отримати у майбутньому можливість ефективного здійснення майнового права [2, с. 29].

З цього трактування очевидно є відмінність у розумінні поняття майна і власності на рівні міжнародних стандартів та інституцій і в межах національної системи права на основі норм цивільного законодавства України. Та, враховуючи практику Європейського Суду з прав людини, актуальності набуває питання про захист конституційного права особи на майно (власність) поза межами речових правовідносин – у зобов'язальних правовідносинах, де поняття майна (власності) обіймає всі види майнових вимог.

Стан опрацювання цієї проблематики. Проблема забезпечення конституційного права особи на майно (власність) та її законних інтересів у цій сфері опікувалися низка вчених-правників – Ю. Г. Барабаш, Ю. М. Тодика, М. Ф. Погорілко, О. Г. Кушніренко, В. В. Речицький, А. М. Колодій, П. М. Любченко та багато інших науковців. Проте, враховуючи те, що реальний захист прав та інтересів особи у сфері майнових правовідносин здійснюється в рамках цивільного права, ця проблематика більшою мірою є предметом уваги вчених цивілістів: Т. В. Боднар, Н. Є. Блажівської, О. В. Дзери, Р. А. Майданика, І. В. Спасибо-Фатєєвої, С. І. Шимон та ін.

Метою статті є особливості захисту права особи на майно (власність) за допомогою застави й поруки як способів забезпечення виконання зобов'язань, які дозволяють залучати до виконання обов'язку боржника третіх осіб.

Виклад основного матеріалу. Ціннісним ядром правової системи, для якої вона безпосередньо існує, виступає людина як джерело і носій права, творець усіх правових явищ, а згідно частини другої статті 4 Конституції України носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, а тому інтереси приватних осіб мають виключне значення для держави в цілому.

Власність, право на власність слід розглядати, поряд зі свободою та демократією, як одну з аксіом конституціоналізму [3]. Як відомо, ще Аристотель зазначав, що «коли у людей є особисті інтереси, вони не нарікають один на одного, а зайняті кожен своєю справою, і прогрес прискорюється». В системі приватної власності багатство і нерівність «дають можливість проявляти щедрість і милосердя». Очевидно, ідея приватної власності глибоко вкоренилася в душі людини, якщо існує так довго – «не можна нехтувати досвідом століть» [4, с. 410]. Система ж приватної власності – це гарантія соціальної справедливості, тому що вона, встановлюючи особисту відповідальність та підзвітність, служить bastionом проти влади [5, с. 229].

Вважається, що саме право приватної власності визначає людину як окрему приватну особу, і таким чином забезпечує її незалежність, задовольняє її потреби та інтереси (матеріальні, духовні), її статус у суспільстві [6, с. 89]. У цілому роль права власності розглядається через два суспільних зрізи: перший, структурний, що опосередковується відносинами «влада – громадянське суспільство – держава», другий – мотиваційний, що виявляється через розуміння як динамічної сили розвитку суспільства [7, с. 86]

Тому не дивно, що право власності є одним із невід'ємних прав людини і громадянина, закріплене у статті 41 Конституції України. При цьому на рівні Конституції задекларовані виключно основні положення, які конкретизуються вже у рамках цивільного, господарського, адміністративного, кримінального чи іншого законодавства.

Конституційний Суд України звертався до питання змісту права власності, меж реалізації тощо. У своєму Рішенні № 13-рп/2001 від 10.10.2001 (справа про заощадження громадян) [9] Єдиний орган конституційної юрисдикції виходить з того, що встановлене Основним Законом право володіння, користування і розпорядження власністю, як і обмеження державою цього права, мають бути рівними для всіх громадян. Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України.

У конституційному регулюванні економічних відносин ключовим є питання власності, що безпосередньо пов'язане не тільки з речовим, а й зобов'язальним правом, оскільки вступаючи у відповідні правовідносини їх суб'єкти задовольняють власні інтереси, при чому такі дії не повинні заподіювати шкоду інтересам інших осіб. Про це, зокрема, йдеться у статті 42 Конституції України, у якій передбачено, що державою забезпечується захист конкуренції у підприємницькій діяльності, не допускаються зловживання монополієм становленням на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція та здійснюється захист прав споживачів і контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт.

Захист конституційного права особи на майно (власність) здійснюється у різних сферах суспільних відносин, де реалізується таке право особи. Особливою сферою в цьому контексті є сфера договірних відносин та забезпечення виконання договірних зобов'язань. Забезпечення зобов'язань являє собою сукупність взаємопов'язаних норм, які регулюють відносини, пов'язані із наданням кредиту права на майнові блага

боржника або прав вимоги до третіх осіб, внаслідок застосування певного виду забезпечення зобов'язань, і метою системи забезпечення виконання зобов'язань є надати додаткові механізми та засоби державно-правового захисту для забезпечення реальної можливості виконання зобов'язань.

Забезпечувальні властивості правових засобів виявляються в конкретних засобах та способах впливу на поведінку боржника, поручителя або майнового поручителя. Тим самим кредитор задовольняє свої майнові інтереси, що порушені внаслідок невиконання договірних зобов'язань.

Особливий інтерес викликають порука та застава з участю майнового поручителя, оскільки саме ці види забезпечувальних зобов'язань дозволяють залучати до процесу виконання зобов'язання (погашення боргів, що спрямоване на захист права власності та інших прав особи на майно) третіх осіб – поручителя за договором поруки, майнового поручителя за договором застави. А відтак захисту потребують не тільки права кредитора у головному зобов'язанні, яке забезпечене порукою (заставою), але і права та інтереси поручителя (майнового поручителя), який залучається до виконання, не будучи боржником за основним зобов'язанням. Порука та майнова порука як вид забезпечення виконання зобов'язання обумовлюють виникнення нового зобов'язання між кредитором та поручителем або майновим поручителем, незалежно від існування основного зобов'язання. Зобов'язання, що виникає у цьому випадку, по своїй юридичній природі є додатковим до основного, а тому носить додатковий (акцесорний) характер.

При цьому необхідно враховувати, що застава та порука є різними видами забезпечення, через що норми, які регулюють поруку (статті 553–559 Цивільного кодексу України), не застосовуються до правовідносин кредитора з майновим поручителем, а тому, серед іншого, на відміну від поручителя, майновий поручитель відповідає перед заставодержателем за виконання боржником основного зобов'язання винятково в межах вартості предмета застави. Спільним у цих інститутах є залучення до відповідальності за зобов'язаннями боржника третьої особи – поручителя (майнового поручителя), який у разі виконання обов'язку боржника з погашення зобов'язання набуває щодо останнього прав кредитора. Отже внаслідок цього боржник за основним зобов'язанням, виконання якого було забезпечене порукою (майновою порукою), стає зобов'язаним щодо поручителя (майнового поручителя) в обсязі виконаного останнім обов'язку.

Очевидно, враховуючи той факт, що у цьому випадку відбувається заміна кредитора, закон не вимагає згоди боржника на укладення договору поруки (договору застави з участю майнового поручителя), такий договір укладається між кредитором за основним зобов'язанням, виконання якого забезпечується, та поручителем (договір поруки) чи майновим поручителем (договір застави, в якому заставодавець є третьою особою, яка не бере участі в основному договорі). Боржник може бути і не обізнаний з інформацією про укладення такого договору, що ускладнює ситуацію у разі його неспроможності належним чином виконати основне зобов'язання.

Ще більших ускладнень можуть зазнати такі правовідносини у разі, якщо кредитор за основним зобов'язанням здійснить відступлення своєї вимоги до боржника новому кредитору без попередження самого боржника, що відповідно до закону він не зобов'язаний робити. Як зазначають науковці, у випадку відступлення вимоги без відома боржника поручитель виявляється зобов'язаним перед невідомою йому особою за борги невідомої йому особи, не маючи уявлення про ділові якості ні тієї особи, на чью користь має виконувати обов'язки, ні боржника, замість якого виконуватиме зобов'язання.

Логічно, що участь поручителя (майнового поручителя) у таких зобов'язаннях обумовлена фінансовою винагородою – відповідно до статті 558 Цивільного кодексу України поручитель має право на оплату послуг наданих ним боржнику. З цього положення закону випливає висновок, що поручитель хоч і укладає договір з кредитором, але послуги надає боржникові, який, попри те, що не бере участі в укладенні договору поруки, зобов'язаний оплатити послуги поручителя. У зв'язку з цим в літературі відзначається, що цей випадок є правовою аномалією, бо на підставі договору між двома особами (кредитором і поручителем) виникає обов'язок для третьої особи (боржника)[1, с. 534-535].

Це пов'язано з тим, що згідно з положеннями частини 1 статті 511 Цивільного кодексу України зобов'язання не може створювати обов'язків для третіх осіб. А отже укладення договору поруки без участі боржника та покладення на нього обов'язку оплатити послуги, що надані на основі такого договору, по-перше, є порушенням базового принципу зобов'язань про те, що зобов'язання не породжує обов'язку для третьої особи. За загальним правилом, обов'язок виплати винагороди має покладатися на боржника лише за його згодою, а звідси випливає висновок, що участь боржника в укладенні договору поруки мала б бути обов'язковою. Аналогічний висновок слід зробити і щодо укладення договору застави з участю майнового поручителя. По-друге, укладення договору поруки без участі боржника та покладення на нього обов'язку оплатити послуги, що надані на основі такого договору, є посяганням на право власності, посяганням на майно боржника, адже передбачає покладення на боржника договірної майнової обов'язку, на який він згоди не давав

і виконання якого зменшить його майновий статус. По-третє, внаслідок укладення договору поруки можуть бути трансформовані обов'язки боржника; так, за умови, якщо порука передбачає солідарне зобов'язання, боржник виявляється його учасником без його на те згоди. Отже, такий варіант поруки змінює обов'язки боржника, бо встановлює для нього новий вид обов'язку, що також суперечить частині 1 статті 511 Цивільного кодексу України.

У зв'язку з цим слід дійти висновку, що з метою захисту права боржника на майно (власність) договір поруки має укладатися з участю трьох сторін – поручителя, кредитора та самого боржника, що має бути відображено на законодавчому рівні шляхом внесення доповнень до статті 553 Цивільного кодексу України. Зокрема, доцільно доповнити частину 1 статті 553 третім абзацом такого змісту: «Договір поруки укладається між кредитором і поручителем за згодою боржника за основним зобов'язанням».

Щодо майнового поручителя аналогічні доповнення слід внести до положень статті 11 Закону України «Про заставу» – доповнити частину другу цієї статті реченням такого змісту: «Договір застави з участю майнового поручителя укладається між заставодержателем та заставодавцем (майновим поручителем) за згодою боржника за основним зобов'язанням». Так само з міркувань захисту прав поручителя, майнового поручителя на майно (власність) необхідна їх згода на відступлення права вимоги за основним зобов'язанням, що забезпечене порукою, заставою з участю майнового поручителя.

Висновки. Процес розвитку державно-правових інститутів не повинен обмежуватися тільки створенням правових норм для підприємницької діяльності приватних осіб, яка є передумовою виникнення відносин поруки й застави, а й ефективним механізмом для формування сучасного праворозуміння, що забезпечить належний захист прав особи на майно (власність) в усіх видах правовідносин. При цьому ефективність правозастосування та захисту прав суб'єктів правовідносин у цій сфері неможлива без доповнення чинного законодавства України положенням про необхідність надання згоди основним боржником на укладення договору поруки та у випадку відступлення права вимоги до поручителя чи майнового поручителя надання останніми згоди на такі дії, оскільки особи, які в даному випадку, беруть на себе забезпечення зобов'язання потребують додаткового захисту з метою недопущення зловживання правами іншими особами, а також з метою гарантування рівності всіх учасників правовідносин та рівних можливостей захисту їх права на майно (власність). Конституційне право особи на майно (власність) захищається рівною мірою незалежно від статусу особи (суб'єкт публічного чи приватного права) та її конкретної ролі у правовідносинах (кредитор, боржник, третя особа).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Шимон С. І. Теорія майнових прав як об'єктів цивільних правовідносин : монографія. К. : Юрінком Інтер, 2014. 664 с.
2. Блажівська Н. Є. Теоретико-методологічні та прикладні засади застосування практики ЄСПЛ при захисті майнових прав, дисерт... д.ю.н., Тернопіль: 2020. 498 с.
3. Речицький В. Аксиоми конституціоналізму і Основний Закон України. URL: <http://khpg.org.ua/index.php?id=1452528731>.
4. Аристотель. Сочинения : в 4 т. Т. 4. М. : Мысль, 1984. 830 с.
5. Бетелл Т. Собственность и процветание. Москва : ИРИСЭН, 2008. 480 с.
6. Спасибо-Фатеева И. В. Харьковская цивилистическая школа: право собственности : монография. Харьков : Право, 2012. 424 с.
7. Захарова О. С., Карабань В. Я., Ковальський В. С.. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України: підруч. за ред. В. Т. Маляренко. К. : Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
8. Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні [Текст] : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2004. 336 с.
9. Рішення Конституційного суду України (справа про заощадження громадян): від 10.10.2001, № 13-рп/2001. URL: <http://www.ccu.gov.ua/docs/436>.